

ПОЁН РАВШАНОВ

ҚАМОҚ
САЛТАНАТИ
(ҲУЖЖАТЛИ РОМАН)

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2014

УЎК: 821.512.13-3

КБК: 84 (5Ў)7

Р – 13

Равшанов, Поён

Қамоқ салтанати / П.Равшанов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2014. – 472 б.

Инсоният тарихида машғум истибдодлар қўп кечган. XX аср бошларида большевиклар зўравонлик билан вужудга келтирган қизил салтанат – СССР халқни қирғин этишда барча мустабилдари ортада қолдирган эди. Муаррихлар ҳисобича, совет ҳокимияти қатагон йилларида 40 миллиондан зиёд кишининг ёстиғини қуритган. Ўзбекистонда Ватан озодлиги учун олиб борилган курашларда юз минглаб фидойилар ўлдирилган, муте бўлишни истамаган сон-саноксиз ҳамюртларимиз отилган, қамалган, молу мулки тортиб олинган, фуқаролик ҳуқуқларидан маҳрум этилган, сургун қилинган.

«Қамоқ салтанати» ҳужжатли романида қаттол совет тузумининг ваҳшиёна қиёфаси, мустамлакачилик сиёсатининг разолати Қашқа воҳасида 1920-1930 йилларда амалга оширилган хунрезликлар, бедодликлар мисолида кенг қамровда талқин этилади. Шу даврда юртимизнинг бошқа воҳаларида бўлгани каби, Қашқадарёда фаолият кўрсатган оммавий қаршилик ҳаракати, қуроли исёнлар қатнашчилари, мунтазам жанговар гуруҳлар («босмачилик») ва уларнинг ташкилотчилари – озодлик курашчилари қисмати қаламга олинади.

Асар бошдан-охир совет ва жазо органлари, биринчи галда Бош сиёсий бошқарманинг (ГПУ) архивларда сақланиб қолган ҳужжатлари асосида тарихий-бадий жиҳатдан тиниқ ва пухта, ҳаққоний ёзилганлиги билан ажралиб туради. Роман халқимиз ҳаётида рўй берган тақдиршумул воқеаларни яқин тарихимизнинг, миллий озодлик курашининг пинҳон тутиб келинган саҳифаларини инкишоф этиши билан аҳамият касб этади деб умид қиламиз.

Тақризчи:

Наим КАРИМОВ,

филология фанлари доктори, профессор

ISBN 978-9943-27-351-1

© Поён Равшанов, «Қамоқ салтанати». «Янги аср авлоди», 2014 йил.

ЗУЛМ САЛТАНАТИ

Ҳар бир инсон ўз халқининг, ўз мамлакатининг тарихини билиши ҳам фарз, ҳам қарзидир. Ҳар бир тарихчи олим эса ўз халқи ва ўз мамлакати тарихининг ҳали яхши ўрганилмаган саҳифаларини ўрганишга бурчли. Тақдир тақозоси билан бир неча тарихчи ва адабиётшунос олимлар ўзбек халқи тарихининг сўнгги мустамлакачилик даврида содир этилган фожиавий воқеаларини архив ҳужжатлари асосида ўрганиш имкониятига эга бўлди. Камина шу олимлар гуруҳига мансуб бўлганлигим туфайли шўро даврининг дастлабки кунларидан бошлаб Ўзбекистонда большевиклар томонидан олиб борилган қиргин ҳақидаги халқ хотирасидан ўчиб кетаётган даҳшатли ҳақиқат билан маълум даражада танишдик. Шубҳасиз, халқ турли тарихий даврларда кечирган яхши воқеаларни ҳам, ёмон воқеаларни ҳам ўз хотирасида сақлаб, уларни қай бир тарзда авлодларга етказиб келади. Аммо отиб ташланган, сургун қилинган, умри қамоқхоналарда чириган ёки жабру жафо чеккан оталар, акалар туфайли нафақат фарзандлар, бошқа қариндош-уруғлар ҳам маълум идораларнинг зулми ва тазйиқи остида яшаб, бошдан кечирган зўрлик ва хўрликлари ҳақида чурқ этмай келдилар. Тўғрироғи, зулмнинг оғир тоши уларни чурқ этмай яшашга мажбур қилди. Шундай бўлгач, халқ инсоният тарихида мисли кўрилмаган хунрезликларни қандай қилиб ўз хотирасида сақлаб, уларни авлодларга тарихий хотира сифатида етказиб турсин! Ҳатто ўтган асрнинг

50-йиллари ўрталарида ажал тегирмонидан омон чиққан бир қисм кишилар ҳам тилхат берганлари учун қамоқхона ва лагерларда кечган воқеаларини бирор кишига айтмай ўтдилар. Шўро давлати фақат зулм салтанати бўлибгина қолмай, халқ онгига қўрқув ва ҳадик уруғларини эккан бадбахт салтанат ҳам эди.

Юқорида мухтасар баён қилинган ҳоллар туфайли бизнинг қатагон даври фожиалари ҳақидаги билимимиз ва таассуротларимиз чала бўлиб келди. Ҳатто шўро мустамлакачилиги даврида сиёсий қатагон гирдобига тортилган жабрдийда ватандошларимизнинг умумий сони қанча бўлганини ҳозир ҳам аниқ билмай келамиз. Зеро, қўплаб ҳужжатлар, архив материаллари ўз даврида ҳам, кейин ҳам куйдирилиб ва сохталаштирилиб келинди, қамоқхоналарда уриб-калтаклаб ўлдирилган маҳбуслар тергов ва суд жараёнига етиб бора олмаганлари учун уларнинг ҳибсга олинишига алоқадор ҳужжатлар ўша вақтлардаёқ йиртиб ташланган.

Шўро давлати куни кеча тарих саҳнасидан кетганлиги туфайли шу даврда рўй берган хунрезликлар манзарасини мумкин қадар тўла ўрганиш имкониятлари ҳозир ҳам топилади. Турфа қатламли ватандошларимиз орасида: «Халқимизда ўтган ишга саловат деган гап бор. Бўлди-да, қачонгача тарихни кавлай берасиз?» – қабилидаги сўзларни айтадиган кишилар оз эмас. Бундай кишиларнинг оммавий ахборот воситаларида ҳам бўлиши, айниқса, афсусланарли ҳол. Уларнинг журъатсизликлари, лоқайдликлари ва тарих ҳақиқатининг халқ оммасига етиб боришига тўсқинлик қилаётганлари туфайли кечаги тарихнинг, Абдулла Қодирий ифодаси билан айтсак, «кирли» томонлари тўла очилмай келмоқда.

Аммо бахтимизга, шундай инсонлар борки, улар ҳеч нарсага қарамай, азиз умрларининг неваралар бағрида, иззат-икромда кечирishi мумкин бўлган йилларини мустамлакачилик ва қатағончилик даври ва шу мудҳиш даврнинг қурбонлари ҳаётини ўрганишга, қай бир йўл билан бўлса-да, шу қурбонларнинг унутилган номларини тиклаш ва халққа етказишга ҳаракат қилмоқдалар. Шундай фидойи олимлардан бири Поён Равшановдир.

Бу тиниб-тинчимас олим қизгин илмий фаолият билан шуғулланиб, ўзбек халқи тарихининг турли даврларига бағишланган ўнлаб китоб ва рисоаларини, кўплаб илмий ва илмий-оммабоп мақоаларини эълон қилиб, мустақиллик йилларида фаоллик кўрсатаётган тарихчиларнинг олдинги сафига чиқиб олди. Унинг шўро мустамлакачилиги даври тарихига, шу жумладан, сиёсий қатағон даври ва шу давр қурбонларини ўрганишга бағишланган илмий асарлари жамиятимизнинг ижтимоий, маърифий ва маънавий ҳаётида катта акс садо берди. Олимнинг ўз ватандошлари олдидаги, тарих фани олдидаги бурчини фидойилик билан ўтаётганлиги алоҳида эътиборга сазовор.

Камина давлат архивларида ишлар эканман, вилоятда истиқомат қилган кўплаб таниқли илмфан, адабиёт ва санъат арбоблари ҳамда бошқа соҳаларда самарали хизмат қилган аждодларимизнинг фожиали тақдирига доир ҳужжатларга кўп кўзим тушган. Афсуски, бу дунёда бир кишининг вақти ва умри ҳам етмайдиган, умуман, бир кишининг қўлидан келмайдиган ишлар оз бўлмайди. Архив ҳам бир денгиздек гап: унга кирган кишининг ҳужжатлар денгизида фарқ бўлиб кетиши ҳеч гап эмас.

Камина давлат архивларида ишлаганимда, қани энди, масалан, Андижон ёки Намангандаги

тарихчи олимлар шу архивларда ишлаб, марҳум ҳамшаҳарларининг фожиали ҳаётлари билан танишсалар-да, уларнинг пок номларини тиклаш ва абадийлаштириш ишига ўзларининг муборак ҳиссаларини қўшсалар, деган фикр кўнглимдан ўтарди. Негаки қатағон қурбонлари орасида шундай улуғ зотлар, фидойи инсонлар бўлганки, агар улар, масалан, самарқандлик ёки бухоролик бўлсалар, улар тақдири билан шаҳарларда туғилиб улгайган тарихчи олимларнинг шуғулланиши кўпроқ самара берган бўларди. Ва аслида, бундай хайрли иш билан машғул бўлиш уларнинг ҳамшаҳар аждодлари олдидаги бурчларидир.

Поён Равшанов каминанинг хаёлидан кечган шу фикрни худди илғаган кишидек сўнгги йилларда ҳамшаҳарларининг фожиали тақдирларини, айниқса, фаол ўрганиб келмоқда. Унинг сўнгги йилларда Қашқадарё вилоят архивидан машъум Давлат Сиёсий Бошқармаси (ГПУ)нинг қонли фаолиятига оид ҳужжатларни топиши шўро давлатининг хунрезлик сиёсатини мазкур вилоят мисолида, айниқса, ёрқин ва яққол кўриш имконини берди. У қоғози эскириб, ёзувлари хира тортиб кетган, ўзидан заҳарли ҳид таратаётган ҳужжатларни бирма-бир варақлаб, қунт билан ўрганиб, ўтган асрнинг 20-йилларида шўрлик қашқадарёликларнинг бошларига тушган бало-қазоларни халққа етказишга аҳд қилди.

Масжид ва мадрасалар азал-азалдан мусулмон оламининг саждагоҳлари бўлиб келган. Шу ерда мусулмон аҳли Оллоҳ номини тилга олиб, ҳаётларини ҳидоят йўлига бағишлашга онт ичган ҳолда ҳар бир янги кунни бошлаганлар, шу ердан диний ва дунёвий билим нурлари билан мунаввар бўлиб чиққанлар. Аммо мамлакатимизга гўё маърифат олиб келган келгиндилар масжидларни

чўчқахоналарга, мадрасаларни қамоқхоналарга айлантирганлар. Инсоният тарихида қайси мустамлакачи халқ вакиллари бошқа халқнинг имон-эътиқодини, ор-номусини бундай таҳқирлаган? Улар мамлакатимиз ва халқимизни талаб, бойликларимизни етмиш йил мобайнида ташиб кетиш билангина кифояланмай, яна бировнинг ҳақиғага кўз олайтормаган, ўз меҳнатлари билан боғ-роғлар яратган, муҳташам меъморий бинолар қурган, ўлмас асарлар ижод қилган халқимизни бир чеккадан осиб, отиб, бадарға қилиб ҳам келган.

Авлодлар етмиш йиллик бундай қирғин-баротни асло унутмасликлари лозим. Бу даҳшатли воқеалар халқ хотирасидан ўчмаслиги тарих саҳифаларида ёзилиб қолиши лозим.

Поён Равшановнинг «Қамоқ салтанати» китобини ўқир экансиз, инсон ақли бовар қилмайдиган жиноятлар силсиласи, қабоҳатларнинг бепоён тумани ва шу туман оша кишанланган, отилган, таҳқирланган жабрдийда қашқадарёлик ажодларимизни кўргандек бўласиз. Бу миллий тарихимизнинг қанчалик даҳшатли саҳифалари бўлмасин, уни билишимиз лозим.

Ушбу китобда тасвир этилган жинойий воқеалар фақат Қаршидаги қамоқхоналарда ва умуман, Қашқадарё вилоятида содир этилмаган. Мамлакатимизнинг бошқа вилоят, шаҳар ва туманларида ҳам шундай, балким шундан ҳам даҳшатли разолатлар, бедодликлар рўй бергани шубҳасиз. Фақат улар ҳозирча ўрганилмай, ўз тарихчиларини кутиб келмоқда.

Поён Равшанов сингари тарихчи олимларнинг бундай хайрли ишларга қўл уришидан мақсад китобхонларда бошқа халққа нисбатан нафрат туйғусини уйғотиш, уларга ота-боболаринг шундай қилган деб таъна қилиш эмас, балки дунёга

не-не эзгу умидлар билан келиб, тақдирлари мустабид шўро тузумининг ажал тегирмонида мажақлаб ташланган ва номлари шу пайтгача унутилиб келган минглаб жабрдийда ватандошларимизнинг пок номларини тиклаш, тарих саҳифаларида ёзиб қолдириш ва абадийлаштиришдир. Зеро, муҳтарам юртбошимиз И.Каримовнинг тарихий ҳақиқат ва адолатни тиклаш йўлида олиб бораётган ишлари биздан худди шу нарсани талаб этади.

*Наим КАРИМОВ,
филология фанлари доктори.*

«Қашқадарё», 19 июль, 2011 йил

МУАЛЛИФДАН

Давлат пайдо бўлган қадим замонларда ҳам қамоқхоналар бўлган. Яхшилик билан ёмонлик тарихи қанчалик олисдан бошланса, жиноят кечмиши ҳам шунчалик узоқдан ибтидо олади. Унинг турлари сон-саноқсиз кўп бўлиб, ҳозирга қадар ҳисоби олинган эмас. Ўғрилиқ, қароқчилик, қотиллик, номус билан боғлиқ гуноҳлар ҳар қандай даврда ҳам, ҳар қандай давлатда ҳам қаттиқ жазога мустаҳиқ этилган. Шарқда зиндонлар, Фарбда турмалар бўш қолган вақт бўлмаган. Мамлакат ичида юз берадиган, давлатга рахна, элга хавф соладиган жиноятларга қарши кураш қадимдан ҳукм суриб келади. Лекин жаҳон тарихида яна бир мудҳиш жиноят борки, у бошқа элатларни муте қилиш, эзиш, босқинчилик, талончилик билан узвий боғланган бўлиб, бир мамлакатнинг иккинчи давлатни босиб олиши мисолида юз беради.

Чор Россияси XIX асрнинг иккинчи ярми бошларида Шарққа юриш бошлаган ва Туркистоннинг ҳам асосий ҳудудларини тасарруфига киритган эди. Сибир, Кавказ, Марказий Осиё маъволарининг босиб олиниши улкан мустамлакачилик салтанатининг вужудга келишига сабаб бўлган эди. Шунинг назарда тутиб, Романовлар тахтига ҳужум бошлаган йўқсиллар доҳийси Ленин Чор Россиясини «халқлар турмаси» деб атаган эди. Турманинг айнан шу хили – мустабидлик даври қатағон сиёсати ва қамоқлари ҳақида ҳикоя қилиш ниятида қўлга қалам олдим.

Россияда давлат тўнтаришини амалга оширган (1917 й.) большевиклар ва уларнинг раҳнамоси ҳокимият тепасига келгач, «халқлар турмаси»нинг эшикларини очиб юбормади, аксинча, уларни янада зичлаб ёпиб, қулфлар сонини кўпай-

тирди. Унинг ворислари эса мамлакат устидан зог ҳам учиб ўтмайдиган қилиб, атрофини тиконли симлар билан ўради.

Босқинчилик афкор омма томонидан қанчалик қораланмасин, у кишилик тарихида ҳамма вақт ўрин тутиб келади. Қайси асрга мурожаат қилмайлик, исталганча мисоллар олдимиздан кўндаланг чиқаверади. Унинг икки қаттол ва ваҳшиёна йўналиши бор – қирғин ва қамоқ. Чингизхон босиб олган давлатларда қанчадан-қанча тинч аҳоли қириб юборилган, у қамашга ружу қилмаган, унинг билгани ўлдириш бўлган. Советлар эса ҳар иккала йўналишда ҳам мўғул истилочиларидан бир неча баравар ошиб тушган эди.

Зўравонлик жангу жадалларида қанча кўнгилдилар, фуқаролар ҳалок бўлди. Совет ҳокимияти ўрнатилгандан кейин, бу қаттол, мустабид қизил тузумни хоҳламаган, озодлик учун курашган аҳолининг фаол, илғор қарашли вакиллари қатл этилди, аксар кўпчилиги қамоқларда, концлагерларда чиритилди. Бутун мамлакат фуқаролари оддий инсоний ҳуқуқлардан маҳрум этилди. СССР деб аталмиш қизил қузғунлар идора қилган давлатда 1917 йилдан то 1955 йилга қадар бирорта қишлоқ аҳолисининг шахсини тасдиқлайдиган паспорти ҳам йўқ эди.

Куч билан бирлаштирилган миллий ўлкалар – советларнинг қурама давлати жаҳон мамлакатларидан ихота қилинган, Узоқ Шарқдан Ужга қадар тиконли симлар билан ўраб олинган чегара марралари кечаю кундуз қаттиқ қўриқланар эди. Мамлакат ичкараси – Россиядан тортиб қарам этилган ўлкалар қамоқхоналар, концлагерлар, бадарға манзиллари билан тўлиб-тошган эди. Магар Ленин 1929 йилга қадар тирик бўлганда эди, вабодай тез тарқалиб, бутун ҳудудларда

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/2245> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/2245> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/2245>